

WEÖRES SÁNDOR: MERÜLŐ SATURNUS

Weöres Sándor új kötetében van egy vers, amelyben nem nehéz felismerni az 1956-os *Ars poetica* alap gondolatá-

nak visszacsendülését. Íme az új és a régi vers néhány sora:

*Ha tán eléred és érinted őket
megrezdülnek, hatalmasan felelnek,
s mit ők üzennek, szóba öntheted,
mint isten és mint istennő dalolhatsz,
s a föld megborzong és táplálkozik,
beléd hal, aztán újjászületik
ily daltól. — Más dal: legföljebb ügyesség.*

(Két világ határán)

Dalod az öröklétből tán üszköt lobogtat

*Fogd el a lélek árján fénylő forró igéket:
táplálnak, melengetnek valahány világévet
s a te múltó dalodba csak vendégségbe járnak,
a sorsuk örökélet, mint sorsod örökélet,
társukként megölelnek és megint messze szállnak.*

(*Ars poetica*)

Abban, amiben az *Ars poetica*-ból és a legújabb kötetből idézett sorok megegyeznek, a költő egész életművének s az életműhöz szervesen csatlakozó új kötetének is alapvonását, azonos metafizikai alapját láthatjuk. Ez lényegében nem más, mint egy természetbölcseleti gondolatrendszer, amelynek kialakulásában más kulturális hatások mellett nem kis szerepet játszhatott a keleti filozófiákkal való érintkezés. Weöresről közismert, hogy nemcsak a költészet minden csínját-bínját értő, kitűnő formaművész, hanem nagy műveltséganyagot magába s költészetébe olvasztó poeta doctus, az Eliotok, a Babitsok fajtájából — ezért a művét boncolgatjuk, ha közelébe akarunk férkőzni, különösen fontos annak megállapítása, milyen szellemi égtájak felé orientálódik. Eliot és Babits nevét említettük. Jogosan és jótalanel, mert verseinek képanyagában, asszociációs udvarában alapvetőek ugyan az európai klasszikus és antik hagyományok is, mint Babitsnál, mégsem ezekben kell keresnünk azt a momentumot, azt a lényeges jegyet, amely nélkül költészete nem lenne az, ami.

Ars poetica-ja tanúsága szerint a világot örök szellemi lényeknek tartja. A költő véges léteben ebből a lényegből részesedik, vele azonosul. Véges és végtelen, egyes és általános egységének sajátos felfogása foglaltatik ebben a gondolatban. Misztikus dialektika ez, amit — mint fentebb jeleztünk — a keleti kultúrák, bölcseleti rendszerek hatására alakított költészeté.

Ebben a tekintetben egyetlen magyar költőhöz hasonlítható: Szabó Lőrinchez, aki József Attilától eltekintve

talán leginkább tudott dialektikus lírát alkotni. Szabó Lőrinc filozófiájának forrását, akár Weöresét, a kínai-indiai hatásokban is, azok többé-kevésbé megfelelő asszimilációjában kell keresni: ebben különböznek mindketten József Attilától, aki Marxtól tanult dialektikát. Csak külsőleg véletlen egybeesés, hogy Weöres a kínai költészet egyik leghihetősebb magyar fordítója, s Szabó Lőrinc pedig éppen a *Tao te king* c. versében mond ki ilyen par excellence dialektikus tételt: „igaz egész csak ellentéteiddel / együtt lehetsz.”

Az elmondottak hogyan vonatkoztathatók a *Merülő Saturnus*-ra? Lásuk a **NAGYSÁG** c. verset, mely címének tipográfiájában is érzékelteni igyekszik, hogy a külső anyagi és belső szellemi tér szembeállításáról van szó. „Minden nagyság: kicsiség is” — mondja a költő. Az ellentétek egységének ilyen elénk vetítése eredetileg csak azt szolgálja, hogy lássuk: hiába törekszik az ember dicsőség utáni vágyában bármiféle nagyságra, el nem érheti, hisz minden reális nagyság: kicsiség is. De Weöresnek ennél többet sikerül érzékeltenie. Költői képalkotási elvve emeli azt, amit a filozófia Hegel nyomán reflexiók jegyének nevez. Ha egy tárgyon felmutathatunk valamilyen reflexiók jegyet, szükségképpen az ellentétét is megtalálhatjuk rajta. Hogy a két jegy közül melyik nyilvánul meg, s melyik lesz csak magánvalósága szerint a tárgyon, attól függ, milyen vonatkoztatási rendszerben szemléljük: így lehet bármi nagy is, kicsi is. S hogy itt valóban erről van szó, mutatja az idézett sor második

fele: „Mert van még nagyobb, vagy ha nincs: lehet.” Eddig a külső valóságról

volt szó. A költő most áttér a szellemre:

De most elképzelek egy fehér elefántot — áll képzeletem benső terében és nézegetem — mekkora? Most az asztalra vetitem: mint porcelán szobrocška figyel; most ablakon át a hegyre vetitem: a világot beborítja. Állandó mérete nincs — nála se kisebb, se nagyobb nincs — tetetem mogyoróhéjba, vagy a mennybolt teknőjébe: mindegy.

A szellem síkján megoldódott a reflexiós ellentétességű jegyek ellentmondása: a képzelt elefánt méreteiről már nem lehet két ellentétes pozitív ítéletet mondani, a kép már csak negatívan írható le, hisz a világ szellemi lényegévé, a „mérettelen Isten teremtésével közös ütemű”-vé tágult. Ha Weöres költői világnézetét főntebb Szabó Lőrincével rokonítottuk, lehet-e itt elfeled-

kezni a Szun Vu Kung lázadásá-ról? Vagy az ilyen és hasonló sorokról: „Hogyha egy lelket százfelé hasítasz / mint egy hajszálat, s megint százfelé / ... / ami maradt, még az is végtelen nagy.” (Az óriás intelme)

Ami a versben ezután következik, ars poeticá-ba foglalt etikai konzekvencia, ami persze Weöresre szintén jellemző:

Ily méretnélküli legyen a munkám. Se kevesebb, se több, mint amennyi kinyújtózás vagy zsugorodás nélkül erőmből telik, se pompás, se szegényes: a mérettelen Istennek teremtésével

közös ütemű.

Ez a befelé nézés, aminek eredménye a belső szellemi tér kozmikusá tágítása, e kötetben többször is előfor-

dul. Elég még egy példát mutatni a már idézett *Két világ határán*-ból:

*Egy lépés önmagadban, befelé,
az eseményen és káprázaton túl
a változatlan úrbe, önmagad
kútjába — ott lakik mind: a vidám
közlekeny kedvű Venus; a sugárzó
pompás Apollo, életem s halálom
általvezérlő Merkur, hallgatag
de legbölcsebb Saturnus, és a többi
nem sejtett, messi, felséges segítő.*

Ha mármost a *Merülő Saturnus*-nak mint kötetnek jellemzését kíséreljük meg, a következőt mondhatjuk: az alapötönust azok a versek adják meg, melyek az eddig elemzett, helyenként misztikába hajló dialektikára épülnek. Az idézettek kivül idetartozik a címadó és kötetzáró vers (*Az új évezred szerelme*), de a *Vázlatfüzet* c. ciklus több pillanatképszerű darabja is (ld. pl. *Az ág röpke természeti képének záró akkordját: „külső és belső / egyetlen percben / összeforr”*). E filozofikus költeményekhez sok tekintetben hasonló a *Stonehenge* (Álom az ősvilágból) vagy a *Józsefet eladják testvérei*, mely az ótestamentumi történet szép feldolgozása. A kötet másik vonulatát azok a versek alkotják, melyekben a költő képzelt vagy valódi személyekkel azonosulva különböző hangon szólal meg (*Nareki Gergely himnuszából, Középkori órmény szerzetes énekei, Psyché* stb). Weöres formaművészetének minden gazdagságát, erejét élvezhetjük e versekben, de pl. a *Psyché* (amelyben egy hajdani képzelt költő személynét ölti) több mint stílusjáték: nagyszerű pszichikai telje-

sítmény is, a világnak egy másik ember szemével való újszerű láttatása.

A kötet ezen oldalának elemzését nem tartjuk feladatunknak. Két olyan versre szükséges még kitérnünk, mely a weöresi költői világnézet megvilágítása szempontjából feltétlenül releváns: *Az új évezred szerelmé-re* és a *Merülő Saturnus*-ra. Az előbbinek első két sorában az ismert dialektikával találkozunk: „Mindent Isten szemével nézni — se férfiasan, se nőiesen — hanem mint a szent herélt, s a kétnemű, a teljes ember!” Itt valami lényeginek, méghozzá az istenivi emelt emberi lényegnek megragadásáról van szó két ellentétes negatív (*se férfiasan, se nőiesen*) és két ellentétes pozitív ítélet (kétnemű = férfias is, nőies is) egyiségében. Mit jelent Isten szemével nézni? Két feleletet kapunk. Az egyik így hangzik: „Nem azzal közeledni hozzád, vagy bármihez: »ilyet és ilyet akarok, megfelelsz-e?«, hanem azzal: »milyen vagy? mert olyannak óhajtlak szeretni, amilyen vagy«”, a másik pedig így: „Eszmény nélkül nézni, mindent szeretettel — a gyilkost, vagy a puhányt éppúgy, mint a hőst vagy a szentet...”

Kissé vulgarizálva azt mondhatjuk, hogy míg az első feleletben a költő dialektikájának pozitív oldala mutatkozik meg (mindent a saját összefüggésében szemlélni, mindenki a saját lehetőségeit valósítsa meg), addig az utóbbiból kiderül, hogy ez mégsem

materialista dialektika. Innen az etikai maximának is szánt mondat esztéticizmusa és relativizmusa.

A címadó versben kifejeződő költői álláspont e második mozzanatból adódik. Miként lehet másképp értékelni e szakaszt?:

Mint ha sínén a vonat

*rohan a szakadéka melynek túlsó partja nincs –
bánjam-e? – lehet, megállítják a végső percben;
vagy a szakadék felett is pálya visz, csak vak vagyok;
talán a meredély szélén szárnyat bont, felröppül:
ők tudják nem én. Bajuk, ha ők se tudják.
Nekem már mindegy: pásztorbotom eltört,
könnyű szalmán heverni, évezredek
fáradalmát kipihenni.*

A költő, aki *Ars poetica*-jában inkább azonosul egy elképzelt örök szellemi világgal (ami persze a reális emberi világ hiposztázálása), mintsem a konkrét *hic et nunc*-kal, eljut a közönséggel való ilyen – habár nagyon áttelesen megfogalmazott, s áttételesen értelmezett – szembefordulásig.

Egyik oldalon nagyszerű dialektika,

mely a világ dolgainak sokrétű, hajlékony, mély megértését és tükrözését eredményezi; másik oldalon e dialektika idealista misztikába fordulása, ami néhol kérdésessé teszi a Mű emberi és filozófiai értékét – íme egy nagy költő belső ellentmondása. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

KASSAI KELEMEN JÁNOS

CSORBA GYŐZŐ: LÉLEK ÉS ŐSZ

Csorba Győző új verseskötvének fül-szövege merő mentegetőzés. A kiadó mentegetőzik azért, hogy költőjét „az irodalmi közvélemény nem eléggé ismeri, és főként nem érdeme szerint becsüli”. A magyarázat egyik érve, hogy a költő eléggé visszavonultan él. Maga Csorba pedig így mentegetőzik: „Ez a hetedik verseskötvényem. Túl az ötvenen, mindez nem látszik soknak. Legyen mentségem, hogy halálosan komolyan veszem a versírást: borzadva rajongok érte. Az ilyesfajta alkat viszont ritkán szokott bőven termő lenni.” Bevallom, mindkét mentegetőzést fölöslegesnek tartom. A költészet barátainak leltárba nem vehető tábora ismeri és szereti Csorba Győző verseit. Ha valaki nem kerül az alkalmi ünnepélyek, felolvasó estek műsorára, ez semmiképpen sem azonos az értékrendből való diszkvalifikálással vagy degradálással. A filozófikus hajlamú költők inkább a versolvasás, mint a vershallgatás kedvelőinek élményeire hagyatkoznak. Csorba nem szapora költő. Hatásos, de nem éppen illdomos fordulat lenne a verssel ritkán jelentkező, kötetet még ritkábban kiadó Csorba Győzőt kijátszani a termékenyebb, a közéleti líra agitatívabb válfaját művelő költőkkel szemben. Érvelni is könnyű volna: nincs fölösleges és gyengén sikerült verse, állandó gondolati és mesterségbeli igé-

nyesség jellemzi. Mindenki annyi verset ír, amennyi mondanivalója van — a kifejezés, a költői vajúdás már alkat dolga, amiként éppúgy ebből az alkati dologból fakad az is, hogy versei közül keveset illethet az elsietség, a ki nem érlelttség vádja.

Bálint György elmélkedik Babits egyik verseskötetéről írott kritikájában arról, hogy egy költő magánbánatai, magánörömei és magánszerelmei még akkor sem érdeklik az embereket, ha annyira közhellyé posványosodnak, hogy „mindenki a maga érzelmeire ismer bennük”. Ebből a válságból két kivezető utat látott: az egyik a „kombattáns, szociális líra”, a másik „az intellektualizmussal és analízissel, öntudatos elmélyedéssel, kozmikus nosztalgiával átítatott líra, mely kifejezi az ember mai fausztii lelkét”. Nem azért citáltam ide Bálint sorait, hogy ily módon idézzem az olvasó emlékezetébe Csorba kiváló Fauszt-fordítását, hanem azért, mert a Babitsra vonatkozó sorokat — mutatis mutandis — helytállóan érzem a Pécsen élő kitűnő költőre is. Csorba jellegzetes intellektuális költésze a ma emberének — még mindig — fausztii kérdéseire keres választ, filozófiai ihletésű verseiben nemcsak a lét és tudat nagy kérdései kapnak hangot, hanem az élet apró örömei, gondjai és megszólal persze lírájában a leghétköznapibb téma is: az